

Lukács Olga:¹

A „reunió” vitája a Reformáció 300. évfordulójának küszöbén

The Dispute of the “Reunion” on the Threshold of the 300th Anniversary of the Reformation.

In the era of Enlightenment, independent thinking became highly significant for the modern man, who has built up a world-culture, which sought to be rid of the church tutelage. In the early 19th century, Protestant churches have responded differently to the strong secularization. They realized that society has changed and the old relations have been terminated. Consequently, many church-members did social work, helping the poor, creating nursing homes, etc.

By contrast, the Roman Catholic Church refused all kinds of innovative changes and contact initiations. Thus, conservatism and restoration efforts came into view in the Catholic Church. In fact, the consolidation of the old Catholic tradition by new dogmas was attempted. Both on the Catholic and the Protestant side there were rationalists and romantics, whose enthusiasm for the union reached a point, where they considered that the reunification of not only the Protestants, but of all Christian denominations was possible.

These and other such efforts, which aimed at “*assimilation*”, strengthened especially around the tercentenary of the Reformation. Such opinions came forth on both sides that the most worthy celebration of the rupture that had occurred three hundred years ago would be if the Protestants returned into “*one flock*”.

The attempts at a union in the early 19th century have failed; therefore those who wished a union realized that there were insurmountable obstacles preventing it. These obstacles were primarily emotional and political conflicts, which were, in fact, the seeds of doctrinal and historical barriers.

Keywords: union, reunion, Protestant union, union attempts, the impact of the Enlightenment on the Church.

---

¹ Egyetemi előadótanár, dékán, BBTE Református Tanárképző Kar, lukacso@yahoo.de

A 19. század az élet minden területén jelentős fejlődést hozott, amelynek alapjai a 17–18. századig nyúlnak vissza. Nagyméretű változások figyelhetők meg gazdasági és szociális területen, többek között a vezető kultúr államok rohamos iparosodása, a modern nagyvárosok születése, következésképpen a vidékek háttérbe szorulása, az ipari munkásság, az újgazdagok kialakulása, valamint a társadalmi rétegződés. Mindezek háttérében az alsóbb néposztályok javuló iskolázottsága állt. Ugyanakkor a politikai életben is változások léptek fel, elsősorban a politikai jogok kiterjesztése, illetve a népek szabad alkotmányos és nemzeti államrendek létrehozására való törekvése által. Természetesen, mintegy következményként, a szellemi élet területén is jelentkeztek a kort jól meghatározó változások.²

Az új korszak beköszöntésével a keresztyén felekezetek is a megújulás korszakába léptek. A felvilágosodás korában a modern ember számára az önálló gondolkodás vált fontossá, s egy olyan világkultúrát épített, amely igyekezett megszabadulni az egyház gyámkodásától. Párhuzamosan, e tendenciákra válaszként, a teológusok és a filozófusok a hitéletet, illetve a keresztyén vallásgyakorlatot igyekeztek megmenteni. Ennek következtében új filozófiai és teológiai felfogások jelentkeztek, mintegy ellensúlyozva a felvilágosodás jól meghatározott filozófiáját.

A 19. század elején a protestáns egyházak különbözőképpen reagáltak az erős szekularizációra. Ebben a korban kétféle vallásos fellendülésről beszélhetünk: egyrészt beindultak az „*ébredési mozgalmak*”, amelyekben a klasszikus reformátori elvek mellett nagy hangsúlyt fektettek az ember vallásos tapasztalataira; másrészt pedig, akik nem akartak visszatérni a régihez, hanem a romantika szellemében „*korszzerű*” teológiai válaszokat kerestek. Közülük legfontosabb Friedrich Schleiermacher³ teológiája, amely az ember vallásos érzéseire alapozott, igyekezve kibékíteni a keresztyén hitet és a modern kultúrát. Ezáltal vált Schleiermacher a modern liberális teológia úttörőjévé.

A protestáns egyházakat sem hagyta érintetlenül a tény, hogy az új, szekularizáció útjára indult társadalomban a keresztyénység visszaszorult, annak okán, hogy az új polgári réteg már nem tartott igényt az egyházi életre olyan mértékben, mint korábban, vagy akár

---

² Ld. Karl HEUSSI: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000; James I. PEAKER: *A megújulás teológiája*. Kolozsvár, Koinónia, 2000.

³ Friedrich Schleiermacher (1768–1834): Boroszlón született, apja református tábori lelkész volt. A hernhutiak nieskyi iskolájában és barbyi teológiai szemináriumában nevelkedett. Miután szakított a testvérgyülekezettel, 1787–1789-ben Halléban tanult, 1796 és 1802 között a berlini Charité-templom igehirdetője volt. Szoros barátság fűzte a romantikusok köréhez, Friedrich Schlegelhez és másokhoz. „*Száműzetése*” során 1802 és 1804 között udvari prédikátor volt Stolpban, 1804-től a hallei egyetem rendkívüli, 1806-ban rendes tanára. Amikor a franciák bezárták az egyetemet, 1807-ben a berlini egyetem professzora lett, majd 1808-tól a Szentháromság-templom prédikátora, végül 1810-től az újonnan alapított egyetem professzora volt. Schleiermacher az ember vallásos érzéseiből kiindulva próbálta a keresztyén hitet érthetővé tenni a kritikus modern ember számára. A keresztyén hitet és a modern kultúrát akarta összebékíteni azzal, hogy az ember vallásos érzéseire alapozta teológiai felfogását. Ezzel az igyekezetével a modern liberális teológia egyik legfontosabb úttörője lett.

egyáltalán. Ebben az új helyzetben a vallásos életben hol az egyházi ébredés, hol a tradicionalizmus volt érzékelhető.

A protestáns egyházak általában felismerték, hogy a társadalom megváltozott, és a régi viszonyok felszámolódtak. Következésképpen sokan az egyháztagok közül szociális munkát végeztek, segítettek a szegényeket, szeretetotthonokat hoztak létre, stb.⁴ Németországban például ebben az időben indult meg a belmisszió és külmisszió.⁵

Azokban különbséget vélünk érzékelni e korban a protestáns és római katolikus egyházak között, mivel ez utóbbi elzárkózott minden újítástól és kapcsolatfelvételtől. Ily módon a katolikus egyházban a konzervativizmus és a restaurációs törekvések⁶ kerültek előtérbe. Sőt, a régi katolikus hagyományt új dogmákkal igyekeztek erősíteni.

Az egyházak ebben a szekularizálódó társadalmi környezetben minden módszert felhasználtak a védekezésre. Főleg a német felvilágosodás hatására – gondolunk itt elsősorban Leibniz és Lessing valláspolitikai meggyőződésére – fogalmazódott meg magyar egyházi körökben is az igény a felekezetek közti közeledésre. Előrebocsátjuk azonban, hogy ezek a közeledési tendenciák inkább párbeszédet színtjén nyilvánultak meg, amelyek különböző iratok, nyomtatványok révén kerültek közvéleményre. Habár ezeknek a vitáknak a hatása jelen volt az összmagyar egyházban, így természetesen Erdélyben is, központjaik elsősorban a Felvidék és a Dunántúl voltak.

Akadtak mind katolikus, mind protestáns racionalisták, illetve romantikusok is, akiknek az unió iránti lelkesedése odáig jutott, hogy nem csak a protestánsok, hanem valamennyi keresztyén felekezet újraegyesítését megvalósíthatónak tartották. Járdánházi V. Sámuel volt az egyik közülük,⁷ aki már 1722-ben foglalkozott a reunió gondolatával, kiterjesztve azt az összes keresztyén felekezetre. Annak ellenére, hogy az ezzel kapcsolatos

---

⁴ Vö. Johannes WALLMAN: *A pietizmus*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2000.

⁵ Anne-Marie KOOL: *Az Úr csodásan működik*. I. Budapest, Harmat, 1995. 67–100.; LUKÁCS Olga: *Early Protestant Missionarism in Romania in the Decades Following the Revolution of 1848–1849*. In: *Transylvanian Review*, 2. 2005. 111–122.; SZABÓ Aladár: *A protestantizmus és a külmisszió*. PSZ, 1890. 800–812.

⁶ A legfontosabb intézkedés az volt, hogy a pápa 1814. aug. 7.-én kelt „Sollicitudo omnium ecclesiarum” kezdetű bullájával visszahelyezte jogaiba a jezsuita rendet. A Kúriának a következő esztendőekben az európai államokkal kötött konkordátumok és egyéb egyezségek révén sikerült helyreállítania a napóleoni idők viharaiiban szétzilált hierarchikus szervezetét. VII. Pius halálakor (1823) Európában ismét biztosítottak tűnt a katolikus egyház államjogi léte. Vö. SZÁNTÓ Konrád: *A Katolikus Egyház története*. Budapest, Ecclesia Kiadó, 1984. 329–358.

⁷ Járdánházi V. Sámuel, (?–?) református lelkész, 1758-tól Piskón és 1761-től Harkányon volt lelkész. A bűnről és a Szentlélekről szóló tanítása miatt már 1763-ban az egyházi vezetőség kérdőre vonta. ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. Vö. JÁRDÁNHÁZI Sámuelnek, a Szentháromság dogmájában eretnekségbe keveredett prédikátornak ügyéhez kapcsolódó iratokat. Ehhez ld. KISS Z. Géza: *Egy kései unitárius per a Dráva völgyében. Adalékok Járdánházi Sámuel üldöztetéséhez*. In: *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 20. Kaposvár, 1989.

magyar nyelven írott műve csupán kéziratban maradt fenn, mégis meglehetősen tág körben tárgyaltak róla.⁸ Továbbá az is ismeretes, hogy Járdánházit szentháromság-ellenes nézetei miatt négy évre börtönbüntetésre ítélték.⁹

Később, az 1790-es években már a közérdeklődés tárgyát is ez a szélesebb körű uniós mozgalom képezte. Például, Ábrahám Lászlónak is a katolikusok és a protestánsok közötti uniót sugalmazta, a *Keresztyéni egység* című könyvében. Művét azonban 1793-ban a helytartó tanács, majd 1794-ben a kancellária is betiltotta.

Az ilyen és hasonló „beolvasztást” célzó törekvések főleg a reformáció háromszázados emlékünnepének megünneplése körül erősödtek fel. Olyan vélemények kezdtek terjedni mindkét részről, hogy a háromszáz év előtti nagy szakadás legméltóbb megünneplése az volna, ha a protestánsok egyetemben visszatérnének az „egy akolba”.

1816-ban Steigel Mihály,¹⁰ rimabrézói evangélikus lelkész közzétett egy értekezést *De unione protestantium cum romano-catholicis* címmel. Ugyanakkor a reformátusok között is akadtak, akik szintén hittek a katolikus–protestáns unióban. Deáky Gedeon,¹¹ református lelkész például 1814-ben Pozsonyban dicsőítő verset írt VII. Piusz pápához, amelyben a francia fogságba esett pápát magasztalta állhatatosságáért. E versét nyomtatásban is közzétette. Azonban a református lelkészek közül többen is kifejezték rosszalásukat a verssel kapcsolatosan, s névtelenül támadták lelkésztársukat. Ebben a helyzetben Péli Nagy András,¹² barsi református kurátor vette védelmébe Deáky Gedeont.¹³

A szóban forgó művek ellen jelent meg 1818-ban egy protestáns tollából a *Felelet azon elmékedésekre, melyek érdekeltek a protestánsoknak közelebb mult három évszázados*

⁸ Vö. ZOVÁNYI Jenő: *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*. Budapest, Attraktor, 2004.

⁹ Felsőbárainyai egyházmegye protocolluma 1758–1799, 260. A tartalomjegyzéket készítette Szatmári Judit 2014-ben. Járdánházi Sámuel 1770. október 22-én beidéztek Pécsre, Pápai János senior, Borza Gergely vicesenior, Karantsi János, Barátosi Ferenc assessorok jelenlétében elítélték és bebörtönzték, majd 1774. május 14-én szabadon engedték, s néhány hónappal később visszavonta tanítását.

¹⁰ Steigel Mihály (Felsősjaj, 1769. febr. 20.–Cserecs, 1829. okt. 26.) ev. lelkész. Felsősjajon tanult egy ideig. Még Dobsinán, Sajógömörön, Lőcsén és Pozsonyban járt iskolába, ez utóbbi helyen két évig. Azután rektor lett Turolukán, majd Tolnaszentmiklóson. Innen visszatért Pozsonyba tanulmányai folytatására, 1790-ben pedig Késmárcra ment hasonló célból. 1791-től lelkész volt Derencsényben, 1805-től Rimabrézón. A Rimába fulladt Cserecsen.

¹¹ Deáky Gedeon (Kömlőd, 1784.–Nagysalló, 1835. okt. 31.) ref. esperes. Iskoláit Debrecenben kezdte és Pápán fejezte be, ahol 1808-ban seniori tisztet viselt. 1817-ben lelkész lett Nagysallón. A barsi egyházmegye előbb jegyzőnek és tanácsbírónak, majd 1834-ben esperesnek választotta. Művei: *Tisztelet oltárja... VII. Pius... halhatatlanítására...* (Pozsony, 1814.) (II. kiad. 1815., III. kiad. 1817.)

¹² Bajkán született 1752-ben, és ugyanitt halt meg 1830. szept. 18.-án. A barsi egyházmegyének 1790-től haláláig viselte a gondnoki tisztét. Tagja volt az 1791. évi budai zsinatnak. *A tisztelet oltárjának apológiája* című írása ismeretes, amely válasz volt a Deáky Gedeont támadó művére. (Pozsony, 1815).

¹³ Vö. ZOVÁNYI Jenő: *A felvilágosodás története*. Budapest, Genius Könyvkiadó, 1922.

*innepléseket*¹⁴ című írás. Ebben a feleletben visszatükröződik a protestantizmusról abban a korban általánosan elterjedt hiedelem, miszerint az nem tekinti kötelezőnek a hitvallásokat, hanem a hitvallásoktól függetlenül, sőt azokkal szemben biztosítja a lelkiismeret szabadságát. A szerző erre alapozva rávilágít arra, hogy a katolicizmus és protestantizmus közötti különbség nem a több vagy kevesebb dogma elfogadásában áll, hanem inkább a képzelt elvi ellentétben.¹⁵

Még ugyanabban az évben katolikus részről megjelent egy névtelen válasz: *Jegyzetek azon feleletre, mely a protestánsokat harmadik százéves ünneplések s némely tartományokban történt egyesülések felől kiadott elmélkedésekre... készítettet* címmel, amelyben a szerző a merev katolikus álláspontot képviseli.

A következő évi irodalomban sokkal inkább a szeretettől vezérelt és áthatott unióra való törekvés nyilvánul meg. Pázmándi Horváth András, (1778–1839) katolikus plébános magyarrá fordította a kriptokatolikus Johann August von Starck¹⁶ 1787-ben írt német művét az egyesülésről,¹⁷ amelyben Starck leplezetlenül kifejezésre juttatja katolikus-pártiságát. Starck művén felbátorodva Rácz András esztergomi káplán 1822-ben közzé tette magyar fordításban Hille Ágoston slukkenauai (Csehország) káplán még 1818-ban német nyelven kiadott protestánsellenes könyvét.¹⁸ Hille művében pártfogásba veszi a katolikus egyházat, elítéli a protestánsokat, amiért megünneplik a háromszáz éves elszakadást, s megfogalmazza, hogy „az elmederölés (*Aufklaerung*) idejéhez nem volna-e illendőbb, és a protestánsoknak is nem válna-e nagyobb dicsőségére, a reformációnak v. megjobbításnak ünnepe helyett a reüniónak v. egyesülésnek ünnepét tartani?”¹⁹ Sőt, azt is ajánlja a protestánsoknak, hogy fogadják el a tridenti zsinat határozatait és a pápa tekintélyét.²⁰

A fenti a fejtegetések természetesen nem maradhattak cáfolat nélkül protestáns részről sem. Annak ellenére, hogy a magyarországi cenzúra mellett, még csak kilátás sem volt ilyen tartalmú munka megjelenésére, a protestánsok álláspontja nem maradt titokban. Rövid időn belül megjelent egy polemizáló mű, a *Felelet azon elmélkedésekre, melyek érdeklették a protestánsoknak közelebb mult 3 évszázados inepléseket sat. Készült a szelídség*

¹⁴ ZOVÁNYI Jenő: *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*. Budapest, Attraktor, 2004. 219.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Königsbergi teológus, (1741–1816), több egyháztörténeti munka szerzője.

¹⁷ „Ueber Krypto-Katholicismus, Proselytenmacherey, Jesuitismus, geheime Gesellschaften und besonders die ihm selbst von den Verfassern der Berliner Monatsschrift gemachte Beschuldigungen, mit Acten-Stücken belegt“ (Frankfurt am Main és Leipzig, 1787).

¹⁸ „Soll die Scheidewand unter Katholiken und Protestanten noch laenger fortbestehen?“ A könyvnek fordításban szó szerint visszaadott címe: „Fennmaradjon-e még továbbra is a közfal, mely a katolikusoktól a protestánsokat elválasztja?”

¹⁹ FILÓ Lajos: *Unióvitály a hazai r. kath. és protestánsok közt 1822-27*. In: Sárospataki Füzetek, 1860. 486.

²⁰ Uo. 481–483.

országában. Nyomatott az alázatosság betűivel 1818. amelyben az ismeretlen szerző, a lelkiismeret szabadságára apellálva, védte meg az 1817-ben Poroszországban létrejött lutheránus-református egyház unióját, amelyről részletesebben a következő fejezetben tárgyalunk.²¹

A polemizáló művek sora a következő években is folytatódott. A vita gyújtópontját 1822 januárjában Báthory Gábor indította el, aki 1814-től a Dunamelléki Egyházkerület püspöke volt.²² Báthory névtelenül nyomtatta ki „Az evangéliumi keresztyén tolerancia cím alatti két prédikációját. Az egyikben azt hangsúlyozta, hogy a ’keresztyéneknek a vallás dolgában egy értelemre való jutásuk lehetetlen’, a másikban pedig azt, hogy ’a vallások közt lévő különbségek ellent nem állván, a hazafiak csendesen és boldogul élhetnek együtt.’”²³ A füzet természetesen mindkét fél érdeklődését felkeltette, és pár hónap elteltével már négy kiadása vált szükségessé. A katolikusok közül egyesek azon kívül, hogy felfigyeltek rá, még egyet is értettek vele.²⁴

Báthory álláspontja nem váltotta ki a katolikus főpapság és a helytartótanács tetszését, akik számára elfogadhatatlan volt, hogy a különböző vallásúak „csendesesen és boldogul éljenek együtt”. Félegyházy József Báthory leveleinek hangnemét sértőnek találta a katolikus egyházra nézve, akiket Báthory „térítgetőknek” nevezett, akik „magával az Istennel és a természettel dacolnak szenvedhetetlen vakmerőséggel”, akik prozeitáikat „hypokratákká, vallástalanokká teszik”.²⁵

A katolikus papság nagy részét leginkább az zavarta Báthory Gábor prédikációjában, hogy szót emelt az erőszakos térítgetések ellen.²⁶ Ezt a nem tetszést pedig, még fokozta Hohengger Lőrinc²⁷ *Zeichen der Zeit* című műve. Hohengger azt a meggyőződését juttatja kifejezésre, miszerint a protestánsok nem méltók a vallásszabadságra, mivel szakítottak a régi hitvallásukkal.²⁸

²¹ Uo. 488.

²² Báthory Gábor (Solt, 1755. jan. 26.–Nagykőrös, 1842. febr. 12.) 1814-ben minden újabb választás nélkül foglalta el a püspöki széket. 1805-ben országgyűlési lelkészséget is viselt. Az ő buzgólkodására épült Pesten 1830-ban templom. A papmarasztás divatjának ő vetett véget kerületében. 1838-ban lemondott a pesti lelkészségről, és Nagykőrösre költözött, onnan igazgatta az egyházkerület teendőit. A nagyváradi Bibliának 1805-i, pesti kiadása az ő javításaival látott napvilágot.

²³ ZOVÁNYI Jenő (2004): i. m. 220.

²⁴ FILÓ: i. m. 489.

²⁵ FÉLEGYHÁZY József: *A hazai egységmozgalom a XIX. század első felében*. In: Vigília, 7, 1972. 471.

²⁶ Pl. 1821-ben Rudnyai Sándor esztergomi érsek és prímás helytartó a tanáchoz készített beszámolójában adja hírül a 992 protestáns lélek megtérítését az „egyedül üdvözítő anyaszentegyházba”, és hogy Klobusicki Péter kalocsai érsek, szatmári püspök korában 452-en tértek át a katolikus hitre. Ehhez ld. FILÓ: i. m. 489.

²⁷ Teológiai író, 1782-ben született Sopronban. Kezdetben Győrött volt tanár, majd kanonok lett.

²⁸ *Beleuchtung der Berzeviczischen Schrift: Nachrichten über den Zustand der Evangelischen in Ungarn* (1825); *Bemerkungen über Friedrichs Briefe über die Lage d. evangel. Kirche in Ungarn* (1828)

Egy katolikus püspök följelentésére a helytartótanács felelősségre vonta a dunamelléki református egyházkerület censorát, hogy hogyan bocsáthatta sajtó alá e dolgozatokat, és ki a szerzőjük. Báthory a helytartótanács előtt meg sem próbálta tagadni a szerzőséget, de valószínűleg védte magát. Mindezek ellenére azonban, szinte állásába került a két prédikáció, s természetesen a hivatalos megrovást sem kerülhette el.²⁹

Guzmics Izidor, bencés apát, pannonhalmi teológiai tanár, még ugyanabban az évben *A keresztényeknek vallásbeli egyesülésekről írt levelek az evangéliumi keresztény tolerantiának védelmezőjéhez* című könyve tizenkét levelében nagyító alá vette Báthory összes állítását, katolikus egyházi szempontból vizsgálva meg őket.³⁰ Az írás békés és szelíd hangja mögött érezhető az, hogy Guzmics, Báthory meggyőződésével ellentétben, az unió kérdését kizárólagosan az „egyedül üdvözítő egyház”-ban látja.³¹

Báthory szükségesnek vélte ezt az egyoldalú tantételt megcáfolni.³² Így, még ugyanabban az évben, 1822-ben *Lehet-e, van-e egyedül idvezítő eklézsia? S ha lehet s van, hol van, melyik az?* címmel megjelent prédikációjában, egészen Zwinglire emlékeztető felfogással körvonalazta nézeteit a fenti kérdésekről. Guzmicson kívül Fejér György, Kovács Mátyás³³ és Ágoston nem válaszolt új prédikációjában.³⁴ Ágoston János első reakciója Báthory felszólalására, például a térítések ügyében egy mérges felelet volt, amelyben kifejtette a katolikus egyház szándékát, miszerint a térítésnek semmiféle eszközét nem fogja feladni.

Rácz András, az esztergomi főegyházmegye papja frissében reagált Báthory írására, a *Fennmaradjon-e a még továbbra is a közfal, mely a katolikusoktól a protestánsokat elválasztja. A szeretet szózatja mindazokhoz, akik a katolikus Anyaszentegyházat vagy nem, vagy rosszul ismerik.* című írással. Ehhez a fentiekben már említett, általa lefordított Hille Ágoston művét vette alapul, és ezt alkalmazza magyar viszonyokra.

1823-ban Báthoryval ellentétben már jóval szelídebb hangon szólalt meg egy magát meg nem nevező református lelkész a *Mágnés... egy szó arra a kérdésre: Lehet-e, van-e egyedül idvezítő eklézsia?* c. könyvében, amelyben arra szólította fel hitfeleit, hogy csatla-

---

²⁹ SZILÁGYI Sándor: *Adalék az unió-vitály történetéhez 1822-ben.* In: Sárospataki Füzetek, 1861. 616–628.

³⁰ PÁKOZDY László Márton: *Unió és reünio törekvések Magyarországon.* In: Vigília, 1972. 7. 466.

³¹ ZAMFIR Korinna: *Katolikusok és protestánsok. Történelmi visszatekintés és teológiai párbeszéd.* Stúdium, Kolozsvár, 2002. 153–154.

³² CSÓKA Lajos: *Guzmics Izidor, a keresztény egység apostola.* In: Szolgálat, 45, 1982. 50-57.; FÉLEGYHÁZY: i. m. 472.

³³ Báthory írására válaszolt „Észrevételek ily című prédikációk iránt: Az Evangéliumi keresztény tolerancia két Prédikázióban előadva.” Budapest, 1824.

³⁴ BALÁZS László: *A felekezetek egymáshoz való viszonya 1791-1830. Különös tekintettel az egykorú nyomtatványokra.* Budapest, Medoka Nyomda, 1935. 69.

kozzanak a katolikus egyházhoz, hiszen elsősorban nemzeti érdekek sürgetik a közeledést. Emiatt az álláspont miatt egyesek azt is feltételezték, hogy e felhívás írója valójában nem is protestáns, hanem katolikus volt.³⁵

Ágoston János (1787–1863) válaszolt a *Mágnésre a Megbővített mágnésében*,³⁶ amiben a „magyar nemzeti” jelző nélküli katolikus egyházat ajánlotta nekik. Ugyanakkor olyan értelmet tulajdonított a mellőzésre ítélt jelzőnek, miszerint a magyar nemzetek ősi vallása a katolikus, s az ebben való egységet két idegen ember: Luther és Calvinus bontotta meg.³⁷

Vámosi Pap István (1790–1864)³⁸ veszprémvámosi lelképásztor szintén közzétett egy írást az unió kérdésében.³⁹ Írásával azzal tűnik ki a korábbi egységtörekvő szerzők közül, hogy bár egyetért Báthoryval, azonban annak a katolikusok felé közelítő változtatával. Továbbá Vámosi, Guzmics javaslatát néhány változtatással megvalósíthatónak tartotta. Ő tehát, az uniót elsősorban az adminisztrációban látta kivitelezhetőnek, míg dogmatikai kérdésekben mindenki maradjon meg a sajátjában.⁴⁰

Később, az 1823-ban megjelent röpirata, *A vallási egyesülés ideája s ezen idea realizáltatásának eszközei* nagy visszhangra talált. Ebben a röpiratban az unióval kapcsolatos elképzeléseit fejtegette. Úgy gondolta, hogy mindenféle hitvallást és szimbolikus könyvet félretéve, a Biblia alapján teljes lelkiismereti szabadsága legyen minden hívőnek. Így nem lennének sem katolikusok, sem különféle protestánsok, csak keresztyének. Racionalista szellemben egy ábrándos tervet is kidolgozott a reunióról.⁴¹ Véleménye szerint csak az istentisztelet és egyházigazgatás módját kell egyesíteni, amelyeknek részleteit előre megállapítanak minden pontban, és amelyeket egy közös bizottság állapítana meg végérvényesen. Ezeket pedig, fokozatosan, ránevelés által léptetnének életbe. Ebből az elképzeléséből jól kitűnik a katolicizmussal szembeni előzékenysége és rokonszenve. Ez a röpirata pedig egyrészt hatást gyakorolt protestáns körökre és ugyanakkor felszólalásokra ösztönzött katolikus oldalról is.

³⁵ FÉLEGYHÁZY: i. m. 472.

³⁶ *Megbővített mágnés, vagyis: kifejtése azon tiszta igazságoknak, melyek indító okul szolgálhatnak minden keresztyény felekezeti magyaraknak arra: hogy az igaz, nemzeti római keresztyény kath. religióban, anyaszentegyházban egyesüljenek a boldogságra.* (1823)

³⁷ ZOVÁNYI Jenő (2004): i. m. 221.

³⁸ Pap István (Vámosi) (Ságvár, 1790. szept. 24.–Nemesvámos, 1864. júl. 1.) ref. lelkész. 1802-től 1813-ig Pápán. Majd 1816-ban Marburgban iratkozott be az egyetemre. Visszatérve veszprémi egyházmegegyének esperese. A cenzúra nem engedélyezte a természettani művének kinyomatását.

³⁹ „A vallási egyesülés ideája, s ezen idea realizáltatásának eszközei... Készítette egy a vallási egyesülést mind vallási, mind polgári tekintetben, szívesen ohajtó református prédikátor.” Veszprém, 1823.

⁴⁰ FÉLEGYHÁZY: i. m. 472.

⁴¹ Vö. RÉVÉSZ Imre: *A keresztyénség története*. Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, 1920.

A röpirat egyik hozzászólója Cseh László, Tolna vármegyei alispán volt, akit egyrészt világi lévén nem ijesztett meg a gondolat, hogy ők is engedjenek némely szertartásban, másrészt pedig elképzelhetőnek tartotta, hogy a protestánsok elfogadják a transsubstantio, azaz az úrvacsorában történő átlényegülés tanát.

A pesti katolikus professzor, később egri kanonok, Kováts Mátyás a Vámosi Pap István könyvét olvasván kapcsolódott be a mozgalomba. 1823-ban megírta a *Barátságos értekezés a Vallási Egyesülés Ideájának szerzőjével* című könyvét, amelyben kompromisszumot ajánl fel. Ennek értelmében a protestánsok a dogmatikai kérdésekben, míg a katolikusok a szertartásukban tegyenek engedményeket. Ő maga viszont semmit sem tett annak érdekében, hogy a még meglévő távolságot csökkentse. Kovátsot e véleménye miatt az egyháza is elítélte.⁴²

Kovátson kívül még egy katolikus nyilatkozott 1823-ban az unió kérdéséről: Balog Péter,⁴³ a *Reggeli gondolatok a keresztyén vallások egyesülhetőségéről* című művében, amelyben azt ajánlotta, hogy egyszer a két protestáns egyház egyesüljön, azután pedig következhetne az oltári áldozásnak, majd pedig a pápai primátusnak az elfogadása.

Péli Nagy András is megfogalmazta nézeteit az unió kérdéséről 1824-ben az *Egy szó a vallási egyesülést óhajtókhoz* című, Esztergomban megjelent könyvében, amelyben tulajdonképpen már meglévőnek tekintette az uniót abban, ha egymás iránt szeretetet éreznek a különböző hívő és gondolkodású keresztyének.

Szikszai Benjámin,⁴⁴ református lelkész úgyszintén 1824-ben fejtette ki véleményét a már meglévő unióról *A róm. kath. és protestáns keresztyének közt fennálló unió* című füzetében. Ebben két párbeszédben is azt fejtegeti, hogy az unióról nem szükséges vitatkozni, mert hiszen már meg is van a lényeges, alapvető dogmatikai tételek egyezőségében.

Ez a két, már meglévő unióról szóló írás, a Szikszai és Pap István dolgozatai indították Guzmicsot 1824-ben egy újabb munka megírására. E munka hangja érzékelteti, hogy Guzmics megingathatatlannak tűnő elve megenyhült, miszerint az uniót csak, mint beolvadást látta. Így örömmel üdvözölte Szikszait abban a reményben, hogy az ő felfogásának megfelelően a protestánsok hitvallásokat, kátékat és más vallási könyveket fognak kiadni, amelyek a tanításban és az egy egyházban való egységet fogják eredményezni. Erre válaszként Szikszai egy második füzetet is megírt 1825-ben. Majd következő évben Guzmics ismét polemizált Szikszai újabb gondolatával. De erre aztán többé Szikszai nem válaszolt.

---

⁴² FÉLEGYHÁZY: *i. m.* 473.

⁴³ A sárospataki tógátusból tért ki katolikusnak.

⁴⁴ Szikszai Benjámin 1772. jan. 19-én született, és 1828. márc. 5-én, Makóban hunyt el. Tanulmányait Debrecenben végezte, ahol 1788-ban lépett a felsőbb tanulók közé, s azután 1794-től köztanítóságot viselt. 1798 nyarán külföldre ment, de már a következő év tavaszán Kabára, innen 1803 áprilisában Makóra ment lelkésznek.

A következő évben Kölcsey Ferenc, aki esztétikai szempontból lelkesedett a katolicizmusért, felszólalt a *Hit, remény, szeretet* című értekezésében.⁴⁵ A történelmet katolikus szemüvegen keresztül nézte, azonban elítélte a protestánsok üldöztetését. Általában óvakodott eljutni egészen a pápizmusig, már csak azért is, mert félreteendőnek tekintette az összes hittételt. Guzmics áradozó lelkesedéssel üdvözölte Kölcsey írását is, ellenben Szontagh Gusztáv (1793–1858), evangélikus vallású filozófus, illetve császári és királyi kapitány éles kritikával kísérte a protestánsellenes katolikus megnyilvánulásokat 1829-ben, a Kölcseyével azonos című értekezésében. Ő viszont a másik oldalon esett szélsőségre, amikor az észtt nyilvánította a vallás egyedüli kútfőjének.

Evangélikus részen is akadtak olyanok, akik a katolikus egyházat és papságot dicsőítették. Ilyen pl. Edvi Illés Pál (1793–1871), evangélikus lelkész, aki olyan mértékig dicsőítette a katolikus egyházat és papságot, hogy maga ellen ingerelte a protestánsok közvéleményét, sőt saját nagygeresdi híveit is, így kénytelen volt elhagyni gyülekezetét.⁴⁶

A továbbiakban, az egységtörekvések kapcsán figyelemre méltó még megemlíteni Horváth János székesfehérvári püspök az 1820–24 között negyedévenként megjelent *„Egyházi Értekezések és Tudósítások”* című lapját, amelynek kapcsán pozitívan értékelendő az, hogy a lap munkatársai között protestánsok is voltak. Például Kocsi Sebestyén István, pápai református tanár, Rummy Károly, a pozsonyi gimnázium aligazgatója és még mások.⁴⁷

A lap protestáns lelkészként működő munkatársai közül Kocsi Sebestyén István 1825-re készen lévő, *Apologeticus* című dolgozatával szintén hozzászólt a katolikus-protestáns közeledés témához. E munka azonban, csak kéziratban terjedhetett el, mert csak 1848-ban látott napvilágot. Továbbá, biztosan tudjuk, hogy csak kéziratban maradtak fenn *„különbféle énekdarabok”*, amelyekkel az örök verselő Édes Gergely iparkodott *„minden különböző vallásnak egyesíthetése”*-re.⁴⁸

A hosszas, írásban megjelenő párbeszédet az 1830-as években változás követte, azzal hogy a protestánsok közösen folytattak küzdelmet a katolikus túlkapasok ellen. Ez az időszak pedig inkább csak a két egyház elidegenedését eredményezte. Így a protestánsok egyesülése a katolikus egyházzal teljesen utópisztikusnak bizonyult. Következésképpen, még egy jelentéktelen szóváltáson kívül, többé már nem esett szó a katolikusokkal való unióról.

Összegzésként álljanak előttünk azok a tények, amelyek akadályozták a katolikus és protestáns unió létrejöttét.

---

⁴⁵ ZOVÁNYI Jenő (2004): i. m. 223.

⁴⁶ Vallástüredelem példája a legújabb időkből, amelyeket e f. század második negyede kezdetére ajándékkal gyűjtött. Budapest, 1826.

⁴⁷ FÉLEGYHÁZI: i. m. 473.

⁴⁸ ZOVÁNYI Jenő (2004): i. m. 223.

Azok a teológusok, akik optimizmussal közelítették meg a katolikus és protestáns egyház reunióját, valószínűleg mellőzhetőnek tekintették azok az éles ellentéteket, amelyek az évszázadok elteltével túlságosan kifejlődtek, és túlságosan beidegződtek a két egyház gyakorlatában. Amint az előbbieken említettük, az uniós a törekvések kudarcba fulladtak, következésképpen, az egységtörekvés képviselői belátták, hogy vannak olyan akadályok, amelyek áthidalhatatlanok.

Ezeket az úgynevezett akadályokat a következőkben foglalhatjuk össze:

Elsősorban azokról a dogmatikai tételekről kell szólnunk, amelyek a két egyház alapkülönbségeit képezik. A korban, katolikus részről az unió dogmatikai vonatkozásának csak egyetlen lehetséges módja létezett, mégpedig az, hogy a protestánsok visszatérnek a katolikus egyházba és annak dogmatikájához, ugyanis amennyiben a katolicizmus engedne ebből a követelményéből, megszűnne katolikus egyház lenni.

Ez a helyzet azonban protestáns részen is lehetetlen esélyt teremtett az unió szempontjából, hiszen egyszerűen lehetetlenség egy háromszáz éven keresztül védelt álláspontot visszavonni. A katolikus egyház dogmatikus álláspontja pedig eleve kizár mindenféle egyezkedést, alkudozást vagy középúton való találkozást.

A másik akadály, amely a dogmatikaihoz hasonlóan áthidalhatatlan, az a történeti, vagy nevezhetjük történelmi akadálynak is, ugyanis a vallási szakadások történetében meglehetősen általános jelenség a szakadás „*visszacsinálhatatlansága*”. Kevés esetet tudunk a történelemben, amelyben egy elszakadt irány békés visszatéréssel olvadt volna ismét bele az anyafelekezetbe; ilyenkor is többnyire politikai nyomás vagy kényszer működött közre, mint például az arianizmus esetében.

Az elszakadás rendszerint azért állandósult, mert intézményesült, s mert a későbbi nemzedékek már, mint kész helyzetbe, mint szent és kegyelettel őrzött örökségbe születtek bele. Így az újkori felekezetek háromszáz év óta egymástól teljesen külön, egymással többnyire éles ellentétben fejlődtek. Mindegyik féltve őrizte a maga nehezen szerzett birtokállományát, fáradságosan kiépített intézményeit.

A harmadik tényező, amely szintén akadályként volt jelen: az érzelmi és a politikai ellentét, amely tulajdonképpen a dogmatikai és történeti akadálynak volt a csírája. A katolikus és protestáns világ két ellentáborra képezett, a szó legharcosabb értelmében. Nem különbözőképpen imádkozó hívő csoportok álltak itt egymással szemközt, hanem állig felfegyverzett, egymással farkasszemet néző tömegek, főleg vezérek.

Összefoglalva tehát, a fentebb vázolt három akadály a protestáns és katolikus unió létrehozásában áthidalhatatlannak bizonyult a 18. században, s hatása megpecsételte a következő századok közeledési tendenciáit is.⁴⁹ Amíg a 18. századi történések meghiúsították a katolikus és protestáns reunió ügyét, addig a következő században a protestáns felekezetek egymás között igyekeztek megvalósítani a két egyház egységét.

---

⁴⁹ Ld.: Bangha Béla: *Keresztyén unió?* MSZ, 29/2, 1937.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS László: *A felekezetek egymáshoz való viszonya 1791–1830. Különös tekintettel az egykorú nyomtatványokra.* Budapest, Medoka Nyomda, 1935.
- BANGHA Béla: Keresztyén unió? *MSZ*, 29/2, 1937.
- CSÓKA Lajos: Guzmics Izidor, a keresztény egység apostola. In: *Szolgálat*, 45, 1982. 50-57.;
- FÉLEGYHÁZY József: „Észrevételek ily című prédikációk iránt: Az Evangéliomi keresztyén tolerancia két Prédikációban előadva.” Budapest, 1824.
- FILÓ Lajos: Unióvitály a hazai r.kath. és protestánsok közt 1822–27. In: *Sárospataki Füzetek*, 1860.
- HEUSSI, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve.* Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- KISS Z. Géza: Egy kései unitárius per a Dráva völgyében. Adalékok Járdánházi Sámuel üldöztetéséhez. In: *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 20.* Kaposvár, 1989.
- KOOL, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik. I.* Budapest, Harmat, 1995.
- LUKÁCS Olga: Early Protestant Missionarism in Romania in the Decades Following the Revolution of 1848–1849. In: *Transylvanian Review*, 2. 2005.
- PÁKOZDY László Márton: Unió és reunió törekvések Magyarországon. In: *Vigília*, 1972. 7.
- PEAKER James I.: *A megújulás teológiája.* Kolozsvár, Koinónia, 2000.
- RÉVÉSZ Imre: *A keresztyénség története.* Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, 1920.
- SZABÓ Aladár: *A protestantizmus és a külmiszió.* *Protestáns Szemle (PSZ)* 1890.
- SZÁNTÓ Konrád: *A Katolikus Egyház története.* Budapest, Ecclesia Kiadó, 1984.
- SZILÁGYI Sándor: Adalék az unió-vitály történetéhez 1822-ben. In: *Sárospataki Füzetek*, 1861.
- WALLMAN, Johannes: *A pietizmus.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2000.
- ZAMFIR Korinna: *Katolikusok és protestánsok. Történelmi visszatekintés és teológiai párbeszéd.* Stúdium, Kolozsvár, 2002.
- ZOVÁNYI Jenő: *A felvilágosodás története.* Budapest, Genius Könyvkiadó, 1922.

ZOVÁNYI Jenő: *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig*. Budapest, Attraktor, 2004.

ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977.